

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Проаналізовано наукові підходи до трактування категорій «інтелектуальний потенціал» та «інтелектуальний капітал», на основі чого з'ясовано спільні і відмінні риси між ними. Розглянуто особливості інтелектуального капіталу та умови перетворення у нього інтелектуального потенціалу.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелектуальний потенціал, інтелектуальні ресурси, людський капітал, організаційний капітал, ринковий капітал.

На сучасному етапі розвитку світової економічної системи спостерігаються процеси переходу від індустріального до постіндустріального виробництва, глобалізації, інформатизації, технологічної революції. Результатом цих процесів є підсилення інтелектуального фактору, поява економіки, яка ґрунтується на знаннях.

Інтелектуальний капітал у сучасних умовах є нематеріальним мірилом кінцевої вартості благ, створених економікою, активом, який продукує вартість, що набагато перевищує первинні вкладання.

Інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал є предметом обговорення багатьох теоретиків і практиків управління. Вагомий внесок у вивчення цієї проблеми зробили М. Армстронг, Е. Брукінг, А. Гапоненко, Л. Едвінсон, В. Іноземцев, А. Козирев, Б. Лев, Б. Леонтьєв, Х. Макдональд, М. Мелоун, Л. Прусак, П. Салліван, К. Свейбі, Т. Стюарт, К. Тейлор та інші. Питання, пов'язані з інтелектуальним потенціалом та інтелектуальним капіталом, вивчали у своїх працях такі вітчизняні науковці, як О. Бутнік-Сіверський, С. Вовканич, В. Геєць, О. Грішнова, М. Демчишин, Л. Диба, Є. Докторук, О. Кендюхов, І. Мойсеєнко, А. Чухно, Г. Швиданенко та ін.

Однак у науковій літературі відсутнє однозначне трактування інтелектуального потенціалу та інтелектуального капіталу, наявне близьке тлумачення і навіть ототожнення сутності цих понять, спостерігається також тісний взаємозв'язок зазначених понять з категоріями «інтелектуальні ресурси», «людський потенціал», «людський капітал» тощо. Ці фактори обумовлюють неоднозначність розуміння інтелектуального потенціалу та інтелектуального капіталу, що ускладнює процес управління ними.

Метою статті є розмежування сутності категорій «інтелектуальний капітал підприємства» та «інтелектуальний потенціал підприємства» серед інших економічних категорій, а також дослідження умов, за яких інтелектуальний потенціал економічного суб'єкта здатен перетворитися в його інтелектуальний капітал.

Сутність інтелектуального потенціалу та інтелектуального капіталу підприємства слід розглядати у світлі однієї із сучасних концепцій стратегічного управління – ресурсного підходу, де в центрі уваги перебуває вивчення внутрішніх можливостей фірми. Відповідно до цього підходу

підприємство розглядається як набір ресурсів, серед яких можна виділити унікальні активи, що дозволяють отримати стійкі конкурентні переваги. Найбільш важливі стратегічні активи, як правило, мають нематеріальний характер. Тобто від рівня і ступеня розвиненості інтелектуальних ресурсів, що використовуються підприємством, залежать економічні показники всіх інших видів ресурсів.

Проведений аналіз наукової думки щодо визначення економічної сутності інтелектуального капіталу дозволив виокремити такі основні підходи до його розуміння: структурний, функціональний, узагальнюючий та вартісний.

Представники першого – структурного – підходу (М. Армстронг, Д. Даффі, Л. Едвінссон, В. Іноземцев, Д. Клейн, А. Козирев, Б. Леонтьєв, М. Мелоун, Л. Прусак, К. Свейбі, К. Томпсон, А. Чухно, Г. Швиданенко, Н. Шевчук та ін.) розглядають інтелектуальний капітал через аналіз його складових.

Другий підхід до визначення суті інтелектуального капіталу – функціональний – характеризується через розгляд функцій, що він виконує. Сюди можна зарахувати позицію Є. Балашова, О. Бервено, Н. Білоуса, О. Брусиловської, О. Бутнік-Сіверського, А. Василик, А. Гапоненка, Н. Головай, О. Кендюхова, Б. Лева, Х. Макдональда, Т. Стюарта та ін. У більшості праць інтелектуальний капітал розглядається як сукупність знань, що дають змогу отримувати конкурентні переваги.

Узагальнюючий підхід наведено у працях Н. Бонтіса, Е. Брукінга, Ю. Даума, А. Макарова, К. Тейлор і характеризується визначенням інтелектуального капіталу як сукупності нематеріальних активів.

В основу четвертого підходу (представники С. Клімов, С. Пайк, Й. Руус, П. Салліван, Г. Ступнікер, Л. Фернстром та ін.) покладений розгляд сутності інтелектуального капіталу через оцінювання його вартості.

Головні недоліки наведених підходів до розгляду сутності інтелектуального капіталу узагальнено нами та наведено на рис. 1.

Отже, зважаючи на вищевикладене, можна зробити висновки, що ці визначення не достатньо повно відображають сутність інтелектуального капіталу як економічної категорії.

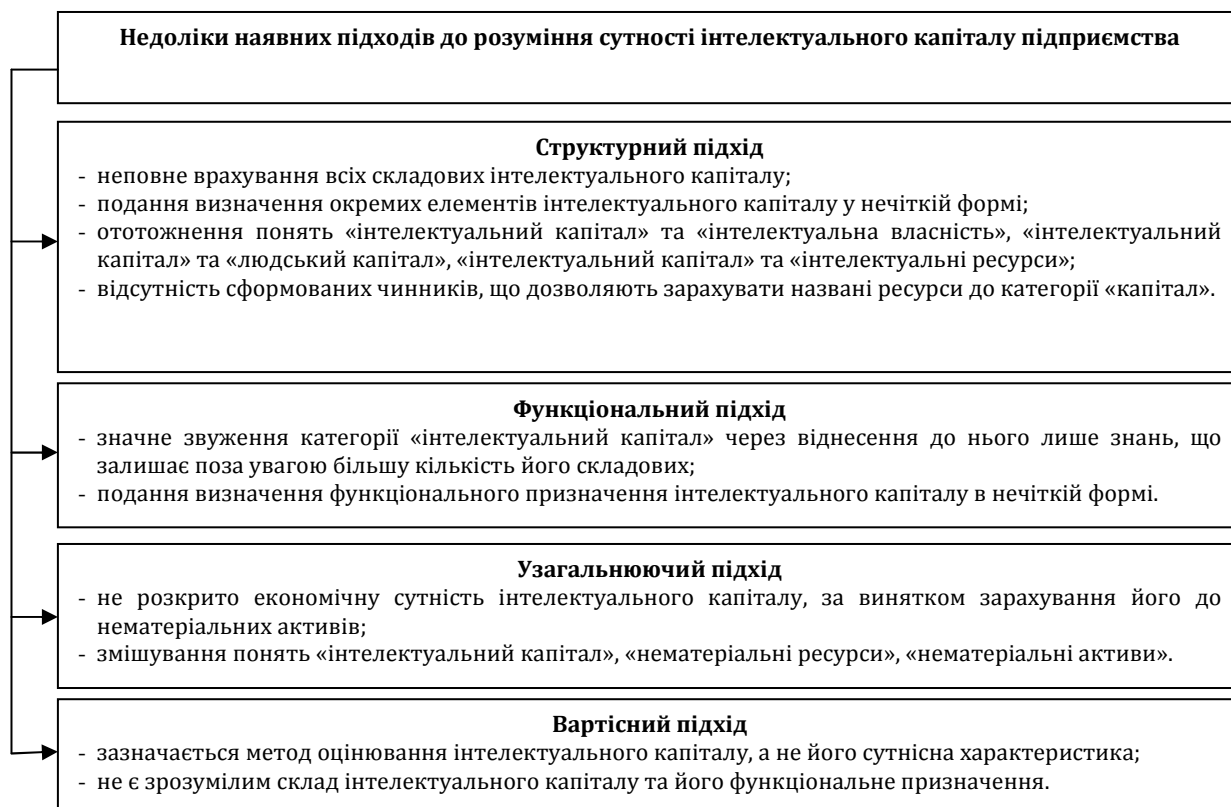

Рис. 1. Недоліки наявних підходів до розуміння сутності інтелектуального капіталу

На основі проведеного критичного аналізу наукової літератури [13; 21, с. 15-17; 26, с. 49-51; 29, с. 363-364;] нами було узагальнено особливості інтелектуального капіталу підприємства: має нематеріальну природу; виступає чинником формування конкурентних переваг; є джерелом одержання доходу, ресурсом тривалого користування та об'єктом для інвестування; у поєднанні з іншими ресурсами (працею, технікою, енергією, сировиною) виявляє себе як визначальна рушійна сила; має властивість самозростання вартості; має відносно необмежену корисність; може використовуватися для приросту виробництва майбутніх благ; вимагає витрат на свою підтримку; має вартісну оцінку; має підвищений рівень ризику на стадіях створення та використання.

Проведений аналітичний огляд наукових підходів до розуміння сутності поняття «інтелектуальний потенціал» дозволяє виокремити чотири підходи: ресурсний, ресурсно-функціональний, цільовий та загальний.

У межах першого – ресурсного - підходу розгляд сутності інтелектуального потенціалу відбувається через аналіз його внутрішнього складу. Однак погляди науковців з цього приводу різняться.

Так Е. Брукінг [1, с. 80] розглядає інтелектуальний потенціал як сукупність освіти, професійної кваліфікації, пов'язаних з роботою знань, професійної схильності, психометричних характеристик і пов'язаних з роботою вмінь. Тобто інтелектуальний потенціал ототожнюється з суто людським.

Прирівнювання інтелектуального потенціалу до людського наявне також у визначеннях Б. Данилишина, В. Куценко [7, с. 72], В. Зінова [10], Г. Реки [20, с.231], що значно обмежує склад інтелектуального потенціалу. Однак, на нашу думку, є зрозумілим, що для створення можливостей довгострокового інноваційного розвитку

підприємства мають значення і технологічна база, і законодавче поле, і ціла низка інших факторів. Тобто ототожнювати інтелектуальний потенціал організації винятково з її персоналом було б неправильно.

Ширше до розуміння сутності інтелектуального потенціалу підходять О.Грішнова [6, с.185-188], Є. Марчук [15, с. 15], А. Чухно [26, с. 51], що відносять до досліджуваної категорії систему освіти, комп'ютерне забезпечення, системи зв'язку, бази даних (бібліотеки та електронні системи), систему науки, інтелектуальну власність (патенти, ліцензії, ноу-хау).

Близькими є погляди В. Геєця та І. Шовкуна [4, с. 6], що розглядають інтелектуальний потенціал як сукупність знань.

О. Бутнік-Сіверський, А. Красовська характеризують інтелектуальний потенціал як сукупність ресурсів, що уміщує людські та інтелектуальні ресурси [2, с. 31]. В. Іванцов [12, с. 9] розглядає інтелектуальний потенціал як ресурси, але розуміє їх склад ширше – матеріальні, трудові, природні, фінансові та інформаційні ресурси.

На нашу думку, недоліком ресурсного підходу до розгляду інтелектуального потенціалу є те, що увага дослідників зосереджена лише на вивченні складу інтелектуального потенціалу, а функції, які він виконує, ігноруються, що не дає змогу розглянути інтелектуальний потенціал як економічну дефініцію. Спостерігається також значне обмеження складу інтелектуального потенціалу та прирівнювання його лише до людського.

Другий підхід – ресурсно-функціональний – характеризується розглядом інтелектуального потенціалу через вивчення його складу та функцій, що він виконує. У межах такого підходу С. Вовканич [3, с. 45], Н. Городянська [5, с. 114], М. Долішній [11, с. 155],

В. Мурашко [17, с.3], В. Прошак [19, с. 7] розглядають інтелектуальний потенціал як сукупність здібностей, знань, вмінь людей, що дають можливість засвоювати нові знання та використовувати їх для вирішення різних завдань подальшого розвитку. У цьому визначенні враховано функції, що виконує інтелектуальний потенціал, але значно обмежено його структуру лише людським інтелектуальним потенціалом.

Представники третього – цільового – підходу (Л. Діба [8, с. 14], В. Кендюхов [13, с. 9], Б. Леонтьєв [14, с.103-104], І. Мойсеєнко [16, с. 142], О. Сіванкова [22, с. 14], О. Стефанишин [24, с.281]) при визначенні інтелектуального потенціалу зосереджують увагу на здатності сукупності інтелектуальних ресурсів на різних економічних рівнях досягати поставлених цілей. Але такі науковці, як О. Прокопенко, В. Школа, В. Щербаченко [18, с. 38] в межах цього підходу відносять до інтелектуального потенціалу інтелектуальні можливості лише трудових ресурсів, що значно обмежує категорію.

На нашу думку, представники третього підходу найбільш зважено підходять до розуміння сутності інтелектуального потенціалу, бо розглядають його склад у широкому розумінні, зараховуючи до нього всі інтелектуальні ресурси та зазначаючи їх здатність до досягнення певних цілей.

Представники четвертого – узагальнюючого – підходу (Є. Докторук [9, с. 56], Є. Селезньов [23]) характеризують інтелектуальний капітал як показник ефективності використання останнього. У цьому визначенні не розкривається економічна сутність інтелектуального потенціалу як економічної категорії та наявне лише подання співвідношення між інтелектуальним потенціалом та капіталом.

Зазначені теоретико-методологічні підходи доводять різноманіття поглядів на сутність інтелектуального потенціалу. На нашу думку, інтелектуальний потенціал є складовою економічного, що обов'язково повинно бути враховано при розгляді його як економічної категорії.

На нашу думку, є очевидним, що інтелектуальний потенціал є значно ширшим поняттям, ніж інтелектуальний капітал. Інтелектуальний потенціал на різних економічних рівнях втілює собою потенційні можливості розвиватися, досягати високого рівня конкурентоспроможності тощо.

За нашою позицією, інтелектуальний потенціал – це можливість, що надані інтелектуальними ресурсами у складі людських, організаційних та ринкових ресурсів і можуть бути використані для забезпечення високого рівня розвитку та конкурентоспроможності. Тобто інтелектуальні ресурси створюють певні можливості, які можуть бути як реалізовані, так і не реалізовані в ході виробничо-господарської діяльності. Отже, термін «інтелектуальний потенціал» застосовується для визначення ресурсів, які можуть бути використані суб'єктом для формування інтелектуального капіталу.

Відповідно, інтелектуальний капітал – це ефективно використані можливості, що надані інтелектуальними ресурсами, тобто створення додаткової вартості. Отже, інтелектуальний капітал – це ефективно використаний в економічній діяльності інтелектуальний потенціал.

До інтелектуального капіталу можуть бути зараховані лише ті інтелектуальні ресурси, що раціонально задіяні в ході виробничо-господарської діяльності, тобто можуть створювати додаткову вартість або приносити прибуток. Отже, якщо окремі

інтелектуальні ресурси не сприяють створенню нової вартості та не формують прибуток, то вони не належать до інтелектуального капіталу, хоча і виступають інтелектуальними продуктами.

Інтелектуальний капітал безпосередньо є проєкцією інтелектуального потенціалу, що реально використаний, здатний зростати і приносити власнику дохід, тобто є показником капіталізації інтелектуального потенціалу організації. Тобто головне функціональне призначення інтелектуального капіталу – це створення додаткової вартості. Інтелектуальний капітал характеризує здатність організувати розвиток виробництва та оновлення продукції, зберігати, оновлювати, розширювати ринки збуту своїх товарів і послуг.

На нашу думку, інтелектуальний капітал підприємства – це сукупність інтелектуальних ресурсів підприємства, що представлені людським, структурним та ринковим капіталом, які можуть приносити додаткову вартість та використовуватись для отримання конкурентних переваг.

Отже, узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що інтелектуальний капітал означає засіб досягнення мети, а інтелектуальний потенціал – можливість її досягнення. Співвідношення між інтелектуальними ресурсами, інтелектуальним потенціалом та інтелектуальним капіталом наведено на рис. 2.

Таким чином, у результаті накопичення інтелектуальних ресурсів створюється інтелектуальний потенціал, тобто спроможності інтелектуальних ресурсів щодо забезпечення конкурентних переваг підприємства. Інтелектуальний потенціал втілює собою майбутню здатність до створення інтелектуального капіталу. До нього відносяться всі інтелектуальні ресурси, як ті, що формують, так і ті, що не формують додаткову цінність.

У результаті ефективного використання інтелектуального потенціалу створюється інтелектуальний капітал підприємства, що залучає лише ті інтелектуальні ресурси, які реально приносять додаткову вартість та сприяють формуванню конкурентних переваг.

З метою кращого розуміння природи інтелектуального капіталу та інтелектуального потенціалу було проведено визначення їх спільних рис та розбіжностей між ними. Щодо спільних рис інтелектуального капіталу та потенціалу, то ми до них відносимо наступні: мають нематеріальний характер; виступають як чинник формування конкурентних переваг; можуть належати персоналу, підприємству та зовнішньому середовищу; потребують значних витрат на свій розвиток; здатні виступати результатом інтелектуальної діяльності; не мають фізичної амортизації; отримуються в процесі використання економічних вигід.

Щодо відмінностей між інтелектуальним капіталом та інтелектуальним потенціалом підприємства, то вони наведені в табл. 1.

Проведений аналіз понять «інтелектуальний капітал» та «інтелектуальний потенціал» дозволяє зробити висновок про те, що ці категорії не можуть бути визнані тотожними, оскільки характеризують різні боки функціонування підприємства.

Безумовно, інтелектуальний капітал – це один з різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і відтворює одночасно притаманну лише йому (інтелектуальному капіталу) специфіку і особливості.

Рис. 2. Співвідношення інтелектуальних ресурсів, інтелектуального потенціалу та інтелектуального капіталу підприємства*

* Розроблено автором

Таблиця 1. Відмінності між інтелектуальним потенціалом та інтелектуальним капіталом підприємства*

Ознака	Інтелектуальний потенціал	Інтелектуальний капітал
За природою	Є частиною економічного потенціалу підприємства	Є одним з видів капіталу підприємства
За можливістю відокремлення від підприємства	Не відокремлений від підприємства, що його створило	Можливе відокремлення окремих елементів
За способом формування	Виникає в результаті накопичення інтелектуальних ресурсів підприємства	Є результатом ефективного використання інтелектуальних ресурсів підприємства та позитивного сприйняття ринком
За можливістю отримання доходу (прибутку)	Показує можливий приріст вартості підприємства	Відображає фактичне перевищення ринкової вартості підприємства над балансовою
За структурою	Містить людські, структурні (організаційні) та ринкові ресурси	Об'єднує людський, структурний (організаційний) та ринковий капітал
За функціональним призначенням	Створення здатності інтелектуальних ресурсів забезпечувати високий рівень конкурентоспроможності	Створення додаткової вартості

*Складено автором

Інтелектуальний потенціал є узагальненою характеристикою інтелектуальних ресурсів, який окреслює сучасне з погляду практичного використання наявних економічних можливостей у майбутньому для

досягнення поставлених цілей. Якщо інтелектуальні ресурси активно використовуються у процесах економічного розвитку, то інтелектуальний потенціал трансформується в інтелектуальний капітал.

Таким чином, інтелектуальний потенціал є значно ширшим поняттям порівняно з інтелектуальним капіталом. Інтелектуальний капітал – це інтелектуальний потенціал, який активно та ефективно використовується в економічній діяльності задля досягнення певної мети.

Список літератури

1. Брукінг, Э. *Интелектуальный капитал* [Текст] : Пер. с англ. Под ред. Л. Н. Ковалик / Э. Брукинг – СПб, Питер, 2001.– 288 с.
2. Бутнік-Сіверський, О. *Теоретичні засади інтелектуальної інноваційної діяльності на підприємстві* [Текст] / О. Бутнік-Сіверський, А. Красовська // *Економіка України*. – 2004. – №12. – С. 31-37.
3. Вовканич, С. *Соціоуманістична стратегія інтелектуального забезпечення інноваційного розвитку* [Текст] / С. Вовканич // *Регіональна економіка*. – 2004. – № 3. – С. 41-52.
4. Геєць, В. *Характер перехідних процесів до економіки знань* [Текст] / В. Геєць // *Економіка України*. – 2004. – №4. – С. 4-6.
5. Городянська, Л. В. *Факторно-критеріальна модель відтворення інтелектуальних ресурсів у системі обліку* [Текст] / Л. В. Городянська // *Фінанси України*. – 2009. – №5. – С. 112-119.
6. Грішнова, О. А. *Людський розвиток* [Текст] : навчальний посібник / О. А. Грішнова. – К.: КНЕУ, 2006 – 308 с.
7. Данилишин, Б. *Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні: шляхи поліпшення їх використання* [Текст] / Б. Данилишин, В. Куценко // *Економіка України*. – 2006. – №1. – С. 71-79.
8. Діба, Л. М. *Сутність поняття інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал як економічних категорій* [Електронний ресурс] / Л. М. Діба // *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. – 2011. – Вип. 17. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Dyba.pdf
9. Докторов, Є. В. *Інтелектуальний потенціал організації* [Текст] / Є. В. Докторов // *Український соціум*. – 2009. – №2. – С. 53-61.
10. Зинов, В. Г. *Управление интеллектуальной собственностью* [Текст] : учеб. пособие. / В. Г. Зинов. – М. : Дело, 2003. – 512 с.
11. *Інтелектуальний потенціал та науково-технічна політика* [Текст] / [під ред. Академіка НАНУ Долішнього М.І.]. – Львів : ІРД НАН України, 1999. – 234 с.
12. Иванцов, В. А. *Интелектуальный потенциал, факторы его использования* [Текст] : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.01 - Экономическая теория / В. А. Иванцов. – Казань, 2003.
13. Кендюхов О. В. *Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства* [Текст] : автореферат диссертации на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (переробна промисловість) / О. В. Кендюхов. – Донецьк, Інститут економіки промисловості НАН України, 2007. – 31 с.
14. Леонтьев, Б. *Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе* [Текст] / Б. Леонтьев. – М: Акционер, 2002. – 200 с.
15. Марчук, Є. *Стратегічна орієнтація суспільства – рух на випередження* [Текст] / Є. Марчук // *Стратегічна панорама*. – 1999. – № 4. – С. 15-18.
16. Мойсеєнко, І. П. *Управління інтелектуальним потенціалом* [Текст] : монографія / І. П. Мойсеєнко – Львів: Аверс, 2007. – 304 с.
17. Мурашко, В. В. *Організаційно-економічне регулювання використання та розвитку інтелектуального капіталу* [Текст] : автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / В. В. Мурашко. – Донецьк, 2006. – 22 с.
18. Прокопенко, О. В. *Інтелектуальний капітал як базис національної економічної системи* [Текст] / О. В. Прокопенко, В. Ю. Школа, В. О. Щербаченко // *Вісник Донецького університету економіки та права*. – 2011. – №2. – С. 31-36.
19. Прошак, В. В. *Інтелектуальний потенціал України в умовах ринкової трансформації економіки* [Текст] : автореферат диссертации на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.01.01. – економічна теорія / В. В. Прошак – Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 21 с.
20. Река, Г. В. *Інтелектуальний капітал та інтелектуальний потенціал: критерії розмежування* [Текст] / Г. В. Река // *Науковий вісник ЛНТУ України*. – 2009. – Випуск 19.1. – С. 228-232.
21. Руус, Й. *Интелектуальный капитал: парадигма управления* [Текст] / Пер. с англ. под. ред. В. К. Дерманова. / Й. Руус, С. Пайк, Л. Фернстрем. – Санкт-Петербург: «Высшая школа менеджмента», 2010. – 436 с.
22. Сиванкова Э. В. *Управление капитализацией компании на основе роста интеллектуального потенциала* [Текст] : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.10- Финансы, денежное обращение и кредит / Э. В. Сиванкова. – Москва, 2007.
23. Селезнев, Е. Н. *Интелектуальный потенциал - показатель состояния интеллектуального капитала и эффективности его использования* [Електронний ресурс] / Е. Н. Селезнев. – Режим доступа: <http://www.finman.ru/articles/2004/5/3430.html>.
24. Стефанишин, О. В. *Людський потенціал ринкової економіки України* [Електронний ресурс] / О. В. Стефанишин // *Науковий вісник НЛТУ України*: збірник науково-технічних праць. – Львів: НЛТУ України. – 2006. – Випуск 16.1 – С. 276-284. -- Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/16_1/276_Stefanisyn_16_1/pdf.
25. Стюарт, Т. А. *Интелектуальный капитал. Новый источник богатства организации* [Текст] / Т. А. Стюарт. – М.: Поколение, 2007. – С. 67.
26. Чухно, А. *Інтелектуальний капітал: сутність форми і закономірності розвитку* [Текст] / А. Чухно // *Економіка України*. – 2002. – №11. – С. 48-54.
27. Швиданенко, Г. О. *Управління капіталом підприємства* [Текст] : навч. посібник / Г. О. Швиданенко, Н. В. Шевчук – К.: КНЕУ, 2007. – 441 с.

РЕЗЮМЕ

Николайчук Ольга

Теоретические подходы к определению сущности интеллектуального капитала и интеллектуального потенциала предприятия

Проанализированы научные подходы к пониманию категорий "интеллектуальный потенциал" и "интеллектуальный капитал", на основе чего выяснены общие и отличительные черты между ними. Рассмотрены особенности интеллектуального капитала и условия преобразования интеллектуального потенциала в интеллектуальный капитал.

RESUME

Nicolaychuk Olga

Theoretical approaches to determination of the nature of intellectual capital and intellectual potential of the company

The scientific approaches to the interpretation of the categories "intellectual potential" and "intellectual capital" are analyzed. On their basis there have been determined common and different features between them. The features of the intellectual capital and transformation conditions of intellectual potential into intellectual capital are considered.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2012 р.